

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ У АР КРИМ У 20-40 РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Актуальність роботи. Особливістю системи професійно-технічної освіти, на думку цілого ряду науковців, є її залежність від стану національної економіки і як зазначає у своїх дослідженнях А.Черкаський – «суто економічних параметрів: обсягу валового національного продукту, структури експорту й імпорту країни, джерел сировини, рівня безробіття» [13]. У 20-40 роки ХХ століття, як і в наші часи, професійні навчальні заклади мали задовольняти попит і замовлення в кваліфікованих фахівцях того чи іншого профілю. На жаль, формування системи підготовки робочих кадрів у АР Крим в 20-40 рр. розпочалося у нелегкий для України післявоєнний час.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз вітчизняних робіт виявив, що практично не існує досліджень, присвячених історії становлення професійно-технічної освіти в Криму у зазначений період. Але слід зазначити, що існують дослідження, присвячені історії розвитку системи створення національних меншин в Криму, у яких порушуються питання і професійно-технічної освіти. Так, у дослідженнях Б. Змерзлого розглядаються питання здобуття професійної освіти кримськими татарами у 20-30-ті роки минулого сторіччя в Криму на професійних курсах, робітничих факультетах, у школах ФЗУ, технікумах [5]. Розвиток державної системи народної освіти в Криму в ХVIII ст.– на початку ХХ-го століття розкривається в роботі О. Новікова [9]. Дисертаційна робота І.Задерейчука досліджує систему освіти німців на півдні України в 1789-1938 рр. [3]. У роботі розглянуто процес становлення, діяльності та занепаду німецької системи освіти. Дослідження Г. Кондратюка присвячені етнополітиці і розвитку народної освіти в Криму в 20-30 роки ХХ сторіччя [6].

Таким чином, аналіз проблеми розвитку системи підготовки дозволяє зробити висновок, що досліджувана нами тема знайшла певне відображення в історико-педагогічних джерелах. Але, змушені констатувати, що не в повному обсязі вивчені особливості розвитку системи підготовки кваліфікованих робітників у Криму.

Метою наукової статті є вивчення особливостей формування системи підготовки кваліфікованих працівників у АР Крим у 20-40 роки відповідно до основних етапів розвитку економіки в республіці.

Постановка проблеми. Аналіз історико-педагогічних джерел та архівних матеріалів дозволяє умовно поділити соціальний і економічний розвиток республіки на декілька етапів: перший етап (до 1921 року) – руйнування народногосподарського комплексу, післявоєнна розруха; другий етап (1921 – 1929 рр.) – нова економічна політика (НЕП), третій етап (1929 – 1940 рр.) – початок індустріалізації у АР Крим. Розглянемо детальніше кожний із виділених етапів та особливостей формування системи підготовки кваліфікованих працівників у АР Крим у 20-40 роки.

Виклад основного матеріалу. Громадянська війна й іноземна інтервенція мали негативні наслідки і для економіки Криму. Так, якщо в 1912 році підприємства Криму випускали продукцію на 40830 тисяч золотих карбованців, то в 1922 році випускалося продукції лише на 7038 тисяч золотих карбованців, що складало 20 відсотків від довоєнного рівня. Розруха на підприємствах і голод призвели до зменшення числа працівників. Якщо в 1912 році було зайнято 19805 працівників, то в 1922 році – всього лише 5287 чоловік, що складало 27 відсотків працівників 1912 року [4].

На одну третину скоротилися посівні площі, наполовину знизилася врожайність. У жалюгідному становищі опинилися сади і виноградники. Різко зменшилося поголів'я худоби. Населення гостро потребувало хліба, одягу, палива, гасу, сірників [6].

Найперша, найістотніша, правдива розгорнута інформація про становище промисловості Кримської АРСР була дана Кримським обкомом партії в його звіті про роботу, направленому в серпні 1922 року на адресу ЦК РКП/б/. У цьому документі йшлося про важкий післявоєнний стан промисловості республіки і всього пов'язаного з нею міського населення. Зокрема, повідомлялося, що «в останні місяці закриті завод «Анатра» в Сімферополі, три тютюнові фабрики. Були близькі до закриття п'ять шкіряних заводів. Скорочуються штати радянських установ. На 1 серпня 1922 року в республіці 8000 безробітних. Зарплата не виплачувалася по два-три місяці. В Керчі відбувся страйк робітників суднобудівельних майстерень... Голодуючих у Криму 302634» [6].

Починаючи з 1921 року у Криму, як і в інших республіках проводилася нова економічна політика (НЕП). Слід зазначити, що під час НЕПу були досягнуті високі темпи розвитку Криму. У найкоротші терміни відновлено господарство. Виріс життєвий рівень населення. Для Криму НЕП дав певний досвід ринкових відносин й уміння в найкоротший строк вивести країну з кризи. Кримзовнішторг налагодив торгові операції з європейськими країнами, пропонуючи сировину, фрукти, вина і закупаючи промислові товари й устаткування. Чільне місце на внутрішньому ринку займала споживча кооперація [5].

Однією з особливостей розвитку економіки того періоду є те, що не вистачало необхідної кількості кваліфікованих робітників. На думку В. Овсейчика, «неможливість виконання виробничих планів промисловими підприємствами» виникла саме через «відсутність кваліфікованої робочої сили» і це при наявності в Криму великої кількості безробітних. За даними того часу у Керчі було до 6000 безробітних, а металургійний завод не виконував виробничі плани – бракувало кваліфікованих кадрів [10].

Ще однією характерною особливістю тих часів була поява великої кількості безробітних і безпритульних різного віку. У червні 1923 року на утриманні держави залишалось більше 150 тисяч дітей і до 12 тисяч дорослих. Кількість сиріт і безпритульних нараховувала 25 тисяч, інвалідів і потребуєчих – 17 тисяч, безробітних – до 15 тисяч [1].

Як показав історико-педагогічний аналіз досліджень, економічна розруха призвела до припинення повноцінної роботи професійно-технічних навчальних закладів. Становлення професійної освіти в Криму почалося з відкриття шкіл фабрично-заводського учнівства (ФЗУ) [13]. У 1920 році було відкрито Сімферопольську зуболікарську школу, 1923 році – школу фабрично-заводського учнівства при Кримському управлінні зв'язку, у 1928 році – школу фабрично-заводського учнівства будівельної спеціальності ім. Кримського комсомолу [13].

У 1922 році ремісничі училища були перетворені на професійні школи (профшколи), а комерційні училища – на промислово-економічні технікуми.

Необхідно наголосити на тому факті, що якість підготовки учнів у АР Крим, у першій половині 20-х років, формування в них професійних навичок гальмувалися недостатньою кількістю підручників, інвентарю, верстатів, а ті, що були – зношені і не ремонтувалися. Так, Сімферопольська профшкола мала необхідного устаткування в обсязі 50%, причому інвентар не поновлювався з 1912 року. Інвентар Євпаторійської профшколи був майже зруйнований, тільки в деревообробній майстерні збереглися верстати і невелика частина інструментів, а ливарне, токарне, слюсарно-ковальське і машинне відділення не працювали. Керченська профшкола була забезпечена обладнанням на 70%. Навіть одна з кращих щодо устаткування Севастопольська профшкола ім. РНК була забезпечена інвентарем на 80%. Бахчисарайська художньо-промислова школа (технікум), до складу якої входило п'ять майстерень мала достатньо устаткування тільки в килимово-ткацькому цеху.

Причина цього явища – недостатнє фінансування. У 1925 році з усіх бюджетних асигнувань по Криму професійна освіта одержала 8,5%, або 232900 карбованців від загального обсягу фінансування, тоді як школи одержали 76,5% від загального обсягу, або

2096900 карбованців. З виділених коштів у профосвіті – 88% коштів йшли на зарплату викладачам і на харчування учнів, на нагальні витрати і поповнення інвентаря передбачалося лише 1,68% від загального обсягу коштів, або 1965 карбованців, що в середньому на кожен профшколу в Криму складало близько 200 карбованців на рік. Ці мізерні кошти не давали можливості повноцінно забезпечувати навчальний процес у майстернях [6, с.127].

Як показав історико-педагогічний аналіз, існуюча в 20-і рр. мережа навчальних закладів не задовольняла потреби в кадрах промисловості і сільського господарства. Так, в резолюції до доповіді В. Овсейчика «Стан профосвіти в Криму і перспективи його розвитку у зв'язку із задачами реконструкції народного господарства і підготовкою кваліфікованої робочої сили», було зазначено, що мережа навчальних закладів профосвіти в Криму відповідає потребам у кваліфікованій робочій силі, яка базується на вихідцях з народного господарства Криму, але в існуючій мережі відсутня підготовка будівельників, хіміків, працівників харчосмакової промисловості, з технічної переробки продуктів сільського господарства, з обслуговування процесу товарообігу, комунальників, з обслуговування процесу індустріалізації сільського господарства [10].

Також зазначалося, що низка існуючих навчальних закладів була створена стихійно, без узгодження з потребами Кримського народного господарства, без урахування реальних фінансових можливостей щодо їх утримання.

Незважаючи на фінансові труднощі, кількість професійних навчальних закладів збільшувалася. Так, система профосвіти в 1925 році вже включала 2 педагогічні технікуми, 2 сільськогосподарські технікуми і 2 сільгосппрофшколи, 2 медичні технікуми, 3 промислово-економічні технікуми, 10 індустріально-технічних профшкіл, 2 фабзавуча і 1 школу бригадного учнівства [2].

Особливо гостро дефіцит навчальних закладів відчувався в аграрній сфері. Сільськогосподарські школи були необхідні для кримськотатарського населення, велика частина якого проживала в сільській місцевості.

У 1926–1927 навчальному році в Кримській АРСР функціонував 31 професійний навчальний заклад, де вчилася 3570 осіб. У 16 профшколах навчалася 1570 учнів [6, с. 17].

Мережа технікумів у 1927 році включала 2 медичні технікуми з 443 учнями; 2 сільськогосподарські технікуми з 233 учнями; 3 промислово-економічні технікуми з 343 учнями; 2 художньо-промислові технікуми з 197 учнями; 2 музичні технікуми з 350 учнями і 1 фармацевтичний з 69 учнями [6, с. 112].

Цікаві дані про особливості розвитку професійної освіти в даний період наводяться в матеріалах Кримської конференції з профтехосвіти, яка проходила в Сімферополі в 1928 р.[9]. На конференції йшла мова про деякі недоліки розвитку системи профтехосвіти в Криму. Зокрема наголошувалося на диспропорції між потребою в кваліфікованих кадрах і кількістю випускників – кваліфікованих робітників. Зазначалося, що в Керчі, наприклад, налічувалося до 6000 безробітних, а виробничі плани металургійного заводу через відсутність кваліфікованих робітників не виконувалися. З усіх робітників у Криму кваліфікованими працівниками були тільки 17,6%.

На конференції було підкреслено, що відсутність у Криму середніх і великих підприємств у достатній кількості, диктує профшколам і навчальним майстерням у дитбудинках орієнтацію на кустарну промисловість, що відіграє величезну роль як у зменшенні товарного голоду, так і безробіття. Наводяться цікаві дані у зв'язку з машинізацією сільського господарства. Зокрема наголошувалося, що велике значення має підготовка трактористів, оскільки до Криму ввозилася велика кількість тракторів. Наприклад, до 1923 році було ввезено всього 51 трактор, в 1924 – 25рр. – вже 254, в 1925 – 1926 рр. – 295 тракторів. У зв'язку з цим на конференції пропонувалося приділити велику увагу питанню професійної підготовки трактористів.

Також на конференції було зазначено про відсутність підготовки будівельників, які були потрібні у великій кількості у зв'язку з руйнуваннями після землетрусу та курортним

будівництвом, а також про необхідність підготовки кооперативних працівників, хіміків, працівників з індустріалізації сільського господарства, з технічної переробки продуктів сільського господарства, працівників дорожнього будівництва, комунальників, працівників харчосмакової промисловості. Головні недоліки кримських закладів Профосвіти полягали у відсутності у всіх профшкіл, сільськогосподарських технікумів, сільськогосподарських шкіл і т.д. зв'язку з господарчими органами, консервативності їх програм теоретичного і практичного навчання, і в застарілому обладнанні майстерень, кабінетів і лабораторій, що не дозволяло здійснити нові технічні досягнення у практичній роботі [9].

Розглянемо соціально-економічний розвиток та стан системи підготовки кваліфікованих робітників у АР Крим після НЕПу. Наступним етапом був перехід до індустріалізації.

У дослідженнях О. Субтельного [11] та А. Черкаського [12] відзначається, що задачами індустріалізації в Криму були: прискорений розвиток великої промисловості; створення матеріально-технічної бази для економічної незалежності країни в умовах ворожого оточення і можливої економічної ізоляції; створення в стислі терміни оборонної промисловості і зміцнення обороноздатності держави; технічне забезпечення кооперації сільського господарства (випуск тракторів, сільськогосподарських машин і т.п.); різке збільшення чисельності робітничого класу як основної соціальної бази радянської системи.

Зростання валової продукції великої промисловості Криму в відсотковому відношенні до 1913 року складало: в 1927 рік – 99,7%, в 1932 році – 430%, в 1937 році – 950%, в 1938 році – 1140%, а в 1940 році вже складало 1490% [7].

До 1940 року помітно зросло виробництво електроенергії, видобування залізняка, чорна металургія, металообробка, включаючи машинобудування, гірськохімічна і хімічна промисловість, гумова і азбестова промисловість, виробництво будматеріалів, скляна промисловість, деревообробна промисловість, текстильна, включаючи трикотажну і валяльно-повстяну, швейна промисловість, взуттєва, харчосмакова, борошномельно-круп'яна, кондитерська, консервна, виноробницька, пивоварна і виробництво безалкогольних напоїв [7, с. 18].

Соціально-економічна ситуація в Криму на початку 30-х років ХХ століття сприяла формуванню специфічних економічних умов функціонування професійної освіти. Період 1930–1932 рр. – це час багаторазового зростання кількості ФЗУ і технікумів. З 1930 по 1932 рік кількість ФЗУ і ШУМП зросла з 4 до 38, а кількість учнів збільшилася з 300 до 10814 осіб [5].

У навчальних планах ФЗУ Криму залишилися: спеціальна справа, загальна технологія, фізико-хімічний вступ до виробництва, читання креслень і технічні розрахунки. Інші предмети було скорочено [6].

Ще однією тенденцією в розвитку професійно-технічної освіти в Криму 30-х років було розширення мережі додаткової робітничої освіти (ДРО) безпосередньо на підприємствах. Основними задачами розвитку ДРО були [6]:

- підготовка кваліфікованої робочої сили в кількості, необхідної для потреб розширення промисловості;
- робота з підвищення кваліфікації наявних кадрів, удосконалення їхніх трудових прийомів і навичок;
- перепідготовка некваліфікованої робочої сили.

Існування мережі ДРО пояснюється тим, що кількість робітників на промислових підприємствах зросла у багато разів. Робітниками ставали вчорашні селяни, для яких необхідною була потреба формування технічної культури і культури роботи взагалі. З цією метою організовували роботу кружків і курсів технічної грамоти на підприємствах, які вели, як правило, інженери і досвідчені виробничники.

Робітнича освіта набувала різних форм. З початком індустріалізації на промислових підприємствах Криму почали функціонувати вечірні робітничі школи (ВРШ). У 1928 році

працювало 7 ВРШ, з них 2 школи в тютюновій промисловості і по одній – в консервній, шкіряній, хімічній, поліграфічній і швейній. У всіх ВРШ курс навчання був дворічним. Навчальним планом передбачався цикл загальноосвітніх і спеціальних предметів. Велика увага приділялася практиці. Виробниче навчання здійснювалося у формі бригадного учнівства. При деяких ВРШ діяли підготовчі групи. Ці групи призначалися для вчорашніх селян, які прийшли на промислові підприємства [6].

Проте якість підготовки робітників через ВРШ була досить низькою, що пояснювалося малограмотністю вчорашніх селян, які прийшли на виробництво, і коротким терміном професійної підготовки, її переважно формальним характером.

У звіті кримського обкому XVI партійної конференції секретар Е. Вегер був вимушений визнати: «Значного розмаху набрало навчання і на підприємствах. Тут також охоплено всіма видами і системами (навчальні комбінати, курси, заочне навчання) декілька тисяч робітників. Проте, і тут організацію роботи не можна визнати за задовільну, тому що між кількістю і якістю існує величезна невідповідність» [6].

Своєрідною формою навчання робітників стали «робочі університети», які ставили за мету заповнити пропуски в загальноосвітніх знаннях робочих. І не дивлячись на такий звучний термін як «університет», вони виконували роль загальноосвітніх курсів. Такі робочі університети були організовані в 1930 році в Керчі, Севастополі і Сімферополі на 1200 слухачів [5].

Кількість технікумів, які готували фахівців для різних галузей економіки Криму до 1935 року щорічно зростала. У 1932 році нараховувалося 6 індустріальних технікумів з 1135 учнями, з них кримських татар – 174, що складало 15,3%. Транспортних технікумів – 3 з 1102 учнями, з них 165 кримських татар – 14,9%. 2 будівельних з 466 учнями, з них кримських татар – 87, або 18,6%. Значно зросла кількість сільськогосподарських технікумів. Їх стало 8 з 1398 учнями, з них кримських татар – 473, що складало 33,8%. Не змінилася кількість медичних технікумів. Загалом у Кримській АССР в 1932 році функціонував 31 технікум, в якому навчалася 5545 учнів [6]. Вказана динаміка і кількість студентів технікумів, які вчилися цілком відповідали партійним директивам.

Отже, аналіз архівних матеріалів і історико-педагогічних досліджень показав, що особливістю професійної освіти в Криму була орієнтація на розвиток економіки республіки. Замовлення на підготовку кадрів було визначаючим у роботі професійних навчальних закладів. Так, у зв'язку з індустріалізацією стала збільшуватися кількість ФЗУ. Якщо в 1928 році в Криму нараховувалося 17 ФЗУ з 1750 учнями, то в 1932 році їх було вже 39 з 7360 учнями. Промислові підприємства мали потребу в робочих масових професіях. Проте вже в 1938 році кількість ФЗУ скоротилася до 9 з 900 учнями [6].

Можна зробити важливий висновок, що до 1929 року система професійної освіти в Кримській АРСР була розвинена недостатньо (незначна кількість навчальних закладів і учнів), що було обумовлене низькими темпами відродження кримської промисловості в умовах НЕПу, незначною кількістю нових робочих місць. Велику частину в кримській промисловості складали кустарні підприємства. Їх керівники приймали на роботу досвідчених працівників, а не вчорашніх випускників профшкіл і ФЗУ. Окрім того, в Кримській АРСР був дуже високий відсоток безробіття. На ринку праці існувала сильна конкуренція між безробітними і випускниками професійно-технічних закладів. Попит на працівників частково задовольнявся за рахунок безробітних.

Початок індустріалізації вніс істотні зміни в структуру, кількість, навчальні плани, програми і систему професійно-технічної освіти. Стрімко збільшилася кількість ФЗУ і технікумів. Технікум став основним закладом підготовки кваліфікованих кадрів. Він об'єднував порівняно недовгий термін навчання і якість підготовки. ФЗУ і технікуми мали виконати задачу курсу з підготовки пролетаріату з корінного населення [5].

У процесі роботи ми переконалися у перспективності досліджуваної проблеми. Проте, її масштабність не дала змоги охопити всі аспекти у ході нашого дослідження. **Подальшого дослідження** потребують особливості становлення та розвитку мережі

установ, навчальних закладів систем підготовки кваліфікованих робітників у АР Крим у 20-40 роки ХХ століття, навчальні плани і програми професійних навчальних закладів.

Література:

1. Боротьба більшовиків за зміцнення радвлади, відновлення і розвиток народного господарства в Криму. – Сімферополь, 1958. – С. 87.
2. Весь Крим. Ювілейна збірка. 1920-1925. – Сімферополь, 1926. – С.423.
3. Задерейчук І.П. Розвиток системи освіти в німців на Півдні України : дис... канд. наук : 07.00.01 «Історія України» / І.П. Задерейчук. – Харків, 2005. – 205 с.
4. Звіт КримЦВКа, Раднарком, Наркоматів і Держустанов КрССР III-му Всекримському З'їзду Рад. – Сімферополь, 1923.
5. Змерзлий Б.В. Нариси з історії розвитку системи освіти кримських татар у Кримській АРСР (1921-1941 рр.) / Б. В. Змерзлий. – Сімферополь : Атлас Компакт, 2006. – 280 с.
6. Кондратюк Г. М. Етнополітика і розвиток народної освіти в Криму в 20-30 роках ХХ століття : дис... канд. наук : 07.00.01 «Історія України» / Г.М.Кондратюк. – Київ, 2005. – 219с.
7. Народне господарство Кримської області. Статистична збірка. ЦСУ-СРСР. Статистичне управління Кримської області. – Сімферополь : Кримвидав, 1957. – 272с.
8. Новікова О.В. Державна система народної освіти Російської імперії в Криму (кінець XVIII - початок ХХст.) : дис... канд. наук : 07.00.02, 2009.
9. Профессионально-техническое образование в Крыму, материалы Крымской конференции по профтехобразованию. Народный Комиссариат просвещения Крым. АССР. – Симферополь 1928 г.
10. Резолюция по докладу тов. Овсейчика «Состояние профобразования в Крыму и перспективы его развития в связи с задачами реконструкции народного хозяйства и подготовкой квалифицированной рабочей силы» // Состояние профессионально-технического образования в Крыму в связи с реконструкцией промышленности и сельского хозяйства и потребностью в квалифицированной рабочей силе. – Сімферополь : Крымполиграфтрест, 1928. – С.14-16.
11. Субтельний О. Україна. Історія / О.Субтельний ; пер. с англ. – К. : Либідь, 1991. – С.332.
12. Черкаський А.В. Національно-культурне будівництво на Півдні України в 20-ті роки : автореф. дис...канд. іст. наук / А.В.Черкаський. – Одеса, 1994. – 24с.

Архівні матеріали

Державний архів в Автономній Республіці Крим (далі – Держархів АР Крим).

13. Держархів АР Крим, м. Сімферополь. ф. П. – 1. Областной комитет Всероссийской Коммунистической партии большевиков. 1921-1938 рр., оп.1, спр. 813. Справки и сведения о состоянии учебных заведений Крыма, 35 арк.

Статтю присвячено історичному аналізу розвитку системи підготовки кваліфікованих працівників у АР Крим у 20-40 роки ХХ століття. Проаналізовано публікації радянського періоду про стан розвитку професійної освіти в АР Крим. Доведено, що розвиток професійної освіти тісно пов'язаний із політико-соціальними особливостями різних історичних періодів розвитку країни, з потребою народного господарства у кваліфікованих кадрах.

Статья посвящена историческому анализу развития системы подготовки квалифицированных работников в АР Крым в 20-40 годы ХХ-го столетия. Проанализированы публикации советского периода о становлении профессионального образования в Крыму. Подтверждено, что развитие профессионального образования тесным образом связано с политико-социальными особенностями различных исторических периодов развития страны, а также с потребностью народного хозяйства в квалифицированных кадрах.

The article is devoted to the history analysis of development of the system of preparation of skilled employees in ARE Crimea in 20-40th years of 20th century. The publications of soviet period are analysed about becoming of trade education in Ukraine and Crimea. Is shown, that development of trade education by the close appearance it is related to the politiko-sotsialnimi features of different history periods of country, and also with the necessity of national economy in the skilled frames.